

Un mataroní del segle XIX ben poc conegut i tanmateix de gran rellevància fou el farmacèutic i científic Joaquim Marià Salvaña i Comas (1828-1902). A més de tenir una farmàcia a Mataró, va publicar diversos estudis sobre farmacologia i història natural, que van gaudir de gran reconeixement dins el món acadèmic de l'època. Daniel Daví i Salvanyà fa la biografia d'aquest insigne personatge i destaca les seves obres i fites principals.

JOAQUIM MARIÀ SALVAÑA I COMAS (1828-1902): UN FARMACÈUTIC DE MATARÓ PIONER EN L'ESTUDI DE LES CIÈNCIES NATURALS

INTRODUCCIÓ

Joaquim Marià Salvaña fou un farmacèutic mataroní del segle XIX que formà part de les institucions científiques de l'època i publicà diversos estudis sobre ciències naturals. Se'n pot consultar una biografia publicada l'any 1910, basada en documents que es conserven a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB), de la qual formà part (Camps 1910: 273-281), una altra biografia publicada entre 1914 i 1915,¹ i una altra d'anterior al segon volum del *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX (apuntes y datos)*, d'Antoni Elias de Molins (1895: 575-576). També cal esmentar les entrades a la *Gran Enciclopèdia Catalana* i a l'*Enciclopèdia Espasa Calpe*.

Tanmateix, la biografia més extensa va ser publicada en vida d'ell per Siboni i Bellogin (1888: 717-733), en un volum que aplega les vides de destacats farmacèutics del moment. Aporta l'únic retrat d'ell que coneixem.

Recentment, Lluís Filbà ha publicat un treball *online* sobre la seva obra científica a la Delegació de la Serralada Litoral Central de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN).² Enguany, aquesta mateixa institució, amb motiu del 150è aniversari de la publicació dels *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* de Salvaña, dedica el Seminari de Ciències a la branca zoològica dels artròpodes.³

Salvaña realitzà bona part de les recerques a la seva ciutat natal i publicà les primeres descripcions de la flora, fauna i malacologia de Mataró. Reflectí l'estima a la ciutat dedicant-li el

que considerava una espècie nova, el *Meloe iluronensis*,⁴ per ser el lloc on es va trobar per primera vegada. El naturalista pretenia «enaltecer en todas las esferas de actividad que me sea posible el nombre de Mataró» (Salvaña 1889: 109). Malgrat la vàlua de les seves aportacions, ha estat un gran desconegut per a la nostra ciutat, un desconeixement que amb aquest treball i altres en vies de publicació volem esmenar.

ORÍGENS FAMILIARS

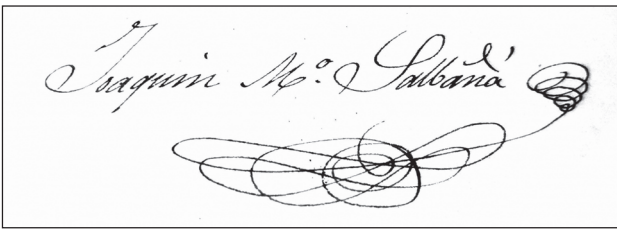
Joaquim Marià va néixer a Mataró el 22 de gener de 1828.⁵ Fou batejat dos dies després amb els noms de Joaquim, Mariano i Timoteo.⁶ Era el fill primogènit de Marià Salvaña Roca i de la seva segona muller, Anna Comas, que van tenir cinc fills més.

El seu pare era fill de Palautordera. Durant la joventut va ser militar i va lluitar contra els francesos a la guerra napoleònica i a favor dels constitucionalistes durant el Trienni Liberal. Hi ha una notícia, no contrastada, que el considera «denodado campeón en la batalla del Bruch».⁷ Una vegada llicenciat de l'exèrcit, va obrir a Mataró una escola privada d'ensenyament primari, on va fer de mestre. Vivia amb la família en una casa llogada situada al núm. 25 del carrer Nou, on probablement hi tenia l'escola. Devia ser en aquesta casa on el futur naturalista Joaquim Marià passà la infantesa.

Marià va acumular el suficient capital per fer préstecs a tercers i adquirir diversos habitatges a Mataró, que devia llogar per a obtenir-ne rendiment. Es va poder permetre, doncs, costejar els estudis del seu fill per a convertir-lo en farmacèutic.

Retrat de Joaquim Marià Salvaña publicat per Siboni i Bellogin (1888)

Signatura de Joaquim Marià Salvaña

LA FARMÀCIA DE MATARÓ

Va estudiar tres anys a les Escoles Pies de Mataró (1838-1841) i el desembre de 1843 va rebre el grau de batxiller en Filosofia. Aleshores va fer els cinc anys d'estudis de Farmàcia a la Universitat de Barcelona, que finalitzà el 1848. Per tal d'obtenir el títol, va fer pràctiques a la farmàcia de Tomàs Balbey, a la farmàcia d'Antoni Elias i a l'Hospital Militar de Barcelona. Va cursar, simultàniament amb les assignatures de Farmàcia, les de Llengua Grega, Agricultura, Química Industrial i Geologia.⁸ Durant aquell temps devia viure a Barcelona, ja que ens consta que en el curs 1847-1848 residia al carrer Tapineria, 18, 5è pis.⁹ Uns anys més tard, apareix esmentat com a doctor.

Joaquim Marià va començar a impartir classes abans de finalitzar la carrera, i l'1 de desembre de 1848, una vegada llicenciat, fou escollit regent de

classe d'Història Natural (Palomeque 1979). No obstant això, va refusar el nomenament d'agregat a la Facultat de Ciències. El rector Yáñez, amb qui tenia amistat, el va voler encaminar cap a la docència, però Salvaña va preferir obrir la farmàcia de Mataró. Sabem, però, que va formar part dels tribunals d'exàmens de la Universitat de Barcelona (Siboni / Bellogin 1888: 722-723, 732).

Més tard va donar lliçons de Química Aplicada a l'Ateneu Mataroní. També va oferir a les Escoles Pies de Mataró desenvolupar gratuïtament la càtedra de Química i Història Natural (Siboni / Bellogin 1888: 724). La seva relació amb la docència fou represa en un altre nivell entre 1879 i 1883, quan va formar part de la Junta de Primer Ensenyament de la ciutat de Barcelona.¹⁰

Joaquim Marià es va casar el desembre de 1852 amb Adelaida Galí, nascuda a la ciutat anglesa de Jersey, filla de Ramon Galí, coronel de l'exèrcit, natural de Besalú, i Josefa Pastor de Barcelona.¹¹ El 1853 van tenir una filla, Adelaida, que morí als 21 mesos.¹² No devien tenir més fills, atès que no apareixen als registres parroquials de Mataró ni s'esmenten en cap altre document.

L'any 1851, i gràcies a l'ajut del seu pare, va obrir una farmàcia al número 2 de la plaça de Santa Anna de Mataró. L'establiment es va afegir a les farmàcies ja existents de Francesc d'Assís Spà (plaça del Rei, actualment de Santa Maria), Manuel Pascual (carrer Nou), Josep Camín (carrer de Santa Maria), Lluís Rabell (carrer de Sant Josep), Francesc Font (La Riera), Francesc Aluja (Camí Ral) i Fidel Marxuach. La de Joaquim Marià Salvaña era modesta, l'any 1852 només pagava una contribució industrial de 309,19 rals de billó.¹³

La farmàcia de Salvaña destacava en homeopatia. En una època en què els mateixos farmacèutics elaboraven els medicaments a través de fórmules, Joaquim Marià solia experimentar per a obtenir alguns productes. Va publicar uns mètodes per a obtenir extractes d'alga marina, que es creia

ANUNCIOS.

FARMACIA DE SALVAÑA.

Segue la venta del *Jarabe para la baba*, y del *Jarabe de denticion* que facilita la salida de los dientes en las criaturas. Plaza de Sta. Ana.

Anunci a *Crónica Mataronesa*. 18 d'octubre de 1868 (MASMM)

CRONICA MATARONSA.

HOMEOPATÍA.

Medicamentos de todas clases, botiquines etc.
por mayor y menor. Laboratorio especial de Salvañá,
Plaza Sta. Ana, núm. 2.

Anunci de la farmàcia a *Crònica Mataronesa*.
28 de febrer de 1869 (MASMM)

adequada per a combatre l'obesitat. També va inventar un sistema per a obtenir ferro químicament pur, sense continguts que produïssin reaccions en l'organisme, i el va publicar per tal d'ingressar com a soci a la Sociedad Hahnemanniana Matritense.¹⁴ La farmàcia de Salvañá ofería la possibilitat de subscriure's a *La reforma mèdica*, periòdic oficial de l'Academia Homeopàtica Española.¹⁵

La farmàcia publicava els seus propis anuncis a la premsa. També apareixia indirectament en anuncis de laboratoris farmacèutics quan aquests detallaven en una llarga llista tots els establiments que oferien els seus productes. Gràcies a aquesta publicitat, coneixem alguns dels medicaments que es podien trobar a la farmàcia de Salvañá.¹⁶ Un anunci, publicat a *El Principado*, de Barcelona, ofereix el següent: «LABORATORIO ESPECIAL HOMEOPÁTICO. — Preparación y venta de

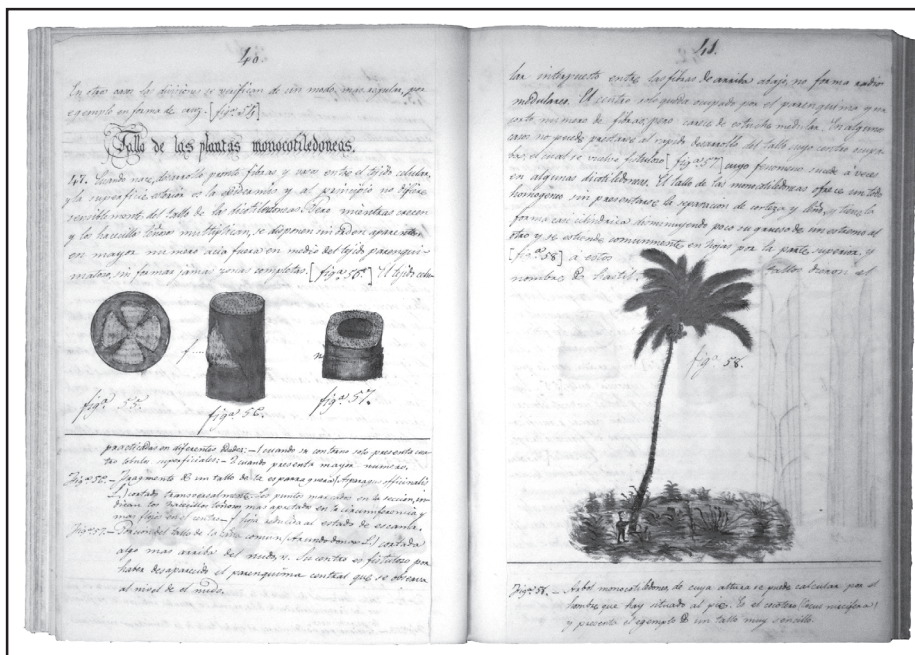
tinturas, trituraciones, diluciones, glóbulos y objetos usados en homeopatía. Farmacia de Salvañá, Mataró».¹⁷

La farmàcia dispensava «aceite de bellotas con savia de coco», el qual curava —o almenys l'anunci ho deia— el reumatisme; ferides d'arma de foc, blanca, pal i caiguda; el còlera; les cremades de llum, pólvora, fòsfor, planxa i líquids; els dolors nerviosos del cap; expel·lia els cucs, inclosa la tènica, i curava les picades i mossegades d'insectes. Estava especialment indicat per a «guerreros, belicosos, camorristas, cazadores, viajeros, campesinos, amas de casa y establecimientos de beneficencia».¹⁸ El preu era de 5, 12 i 18 rals el pot.¹⁹

També s'hi venia «Enolaturu regenerativo y depurativo de la sangre» per a malaties de la pell com ara herpes i «empeines», i per a malalties que havien estat mal tractades per l'abús de mercuri, principalment les venèries, ja que s'assegurava que retornava la puresa a la sang.²⁰ I s'hi podien trobar les «píldoras de Fray Simón modificadas», basades en la combinació de vegetals elaborada per un frare caputxí i que eren aptes per a totes les malalties. S'usaven per a les afeccions nervioses, eren antièpilèptiques i es venien a 12 rals la capsula.²¹

S'hi venien diversos productes preparats primer pel doctor Borrell de Barcelona i més tard pels germans Borrell. En destacaven, si fem cas a l'elevat nombre d'anuncis apareguts a la premsa, el «bálsamo anti-hemorroico del Dr. Borrell» per a

les hemorroides²² i les «cápsulas peruvianas» del mateix doctor, que curaven la gonorrea i les «flores blancas».²³ També s'hi ofería el «vino de zarzaparrilla» de Borrell per a les malalties venèries i de mercuri; el xarop i pasta pectoral d'Evvars contra la tos seca, ronquera, refredats i asma; les «píldoras anti-cloróticas» de Borrell per a regularitzar la menstruació, el «rob yodurado» per als dolors d'articulacions i malalties venèries antigues; l'essència de sarsaparilla concentrada al vapor per a depurar i regenerar la sang; la pomada i essència antiherpètica de Botta i, finalment, el xarop tònic antinerviós de Borrell, adequat per a la falta de gana, la digestió, l'acidesa

Pàgines del llibre manuscrit *Botànica elemental*. Es tracta d'apunts realitzats per Salvañá durant el segon any dels estudis de farmàcia (1846).

d'estómac, palpitations i un munt de símptomes que es consideraven originats en el sistema nerviós.²⁴

Així mateix, s'hi podia adquirir la «Kennisa» per a prevenir totes les malalties de la boca i que, a més, treia el mal de queixal;²⁵ i les «pastillas pectorales de la Ermita», indicades per a la tos, les angines i altres irritacions de coll i pit.²⁶ Finalment, entre d'altres productes, s'hi venien medicaments per a les criatures, com el «Jarabe para la baba» i «Jarabe de dentición», el qual es creia que facilitava la sortida de les dents als infants.²⁷

La pròpia experimentació de Salvaña va donar els seus fruits amb l'obtenció d'aigües destil·lades especials. S'anunciava en un periòdic farmacèutic d'aquesta manera: «Sus conocidos trabajos sobre mejores medios de preparar y reponer las aguas destiladas especiales, han permitido observar á varios comprofesores una série de adelantos por los que el año último le dirigieron entusiastas felicitaciones».²⁸ Les va denominar «agua de azahar», i els preus eren, en rals, per llauna de 10 kg:

Agua de azahar, prueba fina.....	54
“ , prueba entrefina.....	48
“ , triple, flor amarga....	42
“ , doble, flor idem.....	42
“ , triple, flor dulce.....	36
“ , rosas, doble, fina.....	36

Aquest anunci de vendes a l'engròs sembla dirigit a altres farmacèutics. L'establiment de Salvaña també elaborava a l'engròs «magnesia doble efervescente, papeles epiplásticos de todos los números, bálsamo opodeldoc sólido, id. Malatz, esencia superior de zarzaparrilla, alcoholes destilados» i altres productes.

En relació amb la seva professió, fou corresponsal de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona,²⁹ dels Col·legis de Farmacèutics de Barcelona i Madrid, de l'Instituto Farmacéutico Aragonés i de la Societat Farmacèutica Lusitana de Porto.

Va publicar articles de caràcter farmacèutic on explicava com produir certs components, com ara el titulat «Sobre el fósforo amorfo», on relatava un mètode per a obtenir aquest producte utilitzat per a fabricar llumins (Salvaña 1859: 51-52). Val a dir que, fins a la invenció dels llumins, fer foc no era tan senzill perquè s'havia d'obtenir amb les espurnes resultants de colpejar el ferro amb una pedra foguera.

Salvaña va deixar l'ofici després de més de vint anys a causa d'una malaltia de la vista. Per aquesta raó, en traslladar-se a Barcelona, va traspasar la farmàcia de Mataró amb tot el mobiliari a Antoni Borda, farmacèutic de la mateixa ciutat. La venda, no obstant això, no es va fer efectiva fins uns anys més tard, el 1879, per 4.000 pessetes; quedava obligat a no obrir cap altra farmàcia en el partit judicial de Mataró.³⁰

COL·LABORACIONS COM A PÈRIT QUÍMIC

Salvaña fou pèrit químic d'ajuntaments, jutjats i duanes (Siboni / Bellogin 1888: 733). Disposava d'amplis coneixements en la matèria adquirits a la universitat, que posava al dia amb l'experimentació i exercint de farmacèutic.

Va analitzar l'aigua de rec del veïnat de Valdeix perquè produïa erupcions a la pell dels qui en feien ús. Les seves recerques «resultaron contrarias al hecho sentado por un célebre autor y admitido por todos los demás», per la qual cosa en publicà les conclusions en un periòdic (Salvaña 1852: 123).

En una altra ocasió, el jutge l'instà a analitzar el contingut d'una ampolla requisada a casa d'un presumpte falsificador de monedes de Premià de Dalt. L'ampolla, de vidre blavós, contenia cinc monedes de plata dins d'un líquid. L'anàlisi determinà que es tractava d'una barreja de sals amb substàncies tòxiques que es podien fer servir per a platejar objectes de metall de poc valor pel mètode galvanoplàstic. Les monedes duïen l'any de 1848, corresponien al regnat de Lluís Felip de França i eren més gruixudes i de pes inferior a les autèntiques. Tot indicava, per tant, que es tractava de peces falses de coure amb una lleugera capa de plata (Salvaña 1858: 3-4).

JOAQUIM MARIÀ SALVAÑA COM A NATURALISTA

Salvaña era un farmacèutic de professió que destinava el temps lliure a l'estudi de les ciències naturals. L'associació entre les dues matèries era habitual, com palesa l'elevat nombre de farmacèutics incorporats a la Sociedad Española de Historia Natural (Gomis 1992: 331-351).³¹ Joaquim Marià va ser-ne soci entre 1885 i 1889.

D'entre les diverses disciplines de ciències naturals, Salvaña destacà en l'estudi de l'entomologia i la malacologia, i fou considerat un dels primers que van descriure mol·luscs a Catalunya.

Quant a malacologia, les primeres notícies publicades al nostre país daten de finals del segle XVIII, quan Cañáis i Martí esmentà tres espècies. Després s'hi afegiren unes escasses publicacions, fins que el 1846 el doctor Graells donà a conèixer fins a 72 espècies catalanes terrestres i d'aigua dolça, sense especificar-ne les localitats. A partir d'aquests antecedents comencen les importants col·leccions de Coronado, Martorell i Salvaña, que donaran lloc a diverses publicacions durant la segona meitat del segle XIX (Bofill / De Chia 1914: 3).

Joaquim Marià obtenia les mostres a través de les seves pròpies recol·leccions, però estudiava també els exemplars que li remetien els seus corresponents. Quan portava la recerca fora de l'àmbit de Mataró anava acompanyat d'un erudit local, normalment un farmacèutic amb qui tenia amistat, el qual li facilitava les dades que prèviament havia recollit. Tanmateix, i a diferència d'algun dels autors que el precediren, Salvaña era curós en esmentar les característiques del lloc on trobava les espècies que estudiava.

La seva tasca va ser reconeguda amb diversos premis. El treball *Apuntes para la geografia y fauna entomológicas de Mataró* fou guardonat pel Colegio de Farmacéuticos de Madrid amb una medalla honorífica d'or amb inscripció i amb la publicació d'un opuscle.³²

En el decurs de les recerques, va creure que havia descobert algunes espècies noves a les quals va donar nom. Per evitar el risc de proposar com a espècies noves alguns tipus ja descrits, enviava exemplars a diversos naturalistes (Salvaña 1886). Algunes d'aquestes espècies suposadament noves són, dins l'ordre dels coleòpters, les que batejà amb els noms de *Meloe iluronensis*, *Meloe ineditus* i *Meloe violaceus* Mars, i entre els ortòpters, el *Blatta Graellis*.³³

El malacòleg P. Fagot va batejar una suposada espècie nova de mol·lusc amb el seu cognom: *Helix Salvañae*, reconeixent d'aquesta manera que el mataroní n'era el descobridor (Salvaña 1886: 5). No obstant això, el nom actual d'aquesta espècie és *Helicella madritensis*, descrita amb anterioritat al treball de Fagot. El mateix naturalista li va dedicar també un altre mol·lusc, el *Xerocrassa Salvanae*, un endemisme pirinenc i del llevant ibèric (Bros *et al.* 2004: 343-366).

En l'estudi de la malacologia, Salvaña realitzava experiments que consistien a mantenir cargols en captivitat sota diverses condicions per estudiar les modificacions que es produïen en les

cloques amb els canvis d'hàbitat i alimentació, barrejant sals i altres substàncies en els seus aliments. D'aquesta manera, volia comprovar si es modificaven els caràcters diferencials dels mol·luscs. Malauradament, després de quatre anys, va haver de deixar l'experimentació a causa de la seva progressiva pèrdua de visió (Salvaña 1888: 49 i seg.).

En la polèmica entre darwinistes, que postulaven l'evolució de les espècies, i els creacionistes, que en defensaven la immutabilitat, es va declarar creacionista, però cercant una solució de compromís entre les dues parts (Altaba / Traveset 1985: 158).

Va formar part de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB). Des del 1873, va ser-ne acadèmic corresponent a Mataró i, quan més tard traslladà la residència a Barcelona, hi ingressà com a acadèmic numerari.³⁴ Com a discurs d'entrada va llegir el treball titulat *Relación entre los conocimientos é investigaciones histórico-naturales y las necesidades humanas*, i fou admès el 2 de febrer de 1876 amb la medalla núm. 35. Dins la institució ocupà els càrrecs de secretari de la Secció d'Història Natural (1876-78), director de la mateixa secció (1888-90) i secretari general de l'Acadèmia (1878-80) (Bofill 1903: 162-163). Fou acadèmic numerari de les seccions d'Història Natural (1892) i de Zoologia (1893-1895), i acadèmic exempt des de 1895 fins a la seva mort.³⁵

El 1878, essent secretari de la RACAB, va apadrinar el també mataroní Silví Thos i Codina com a acadèmic numerari en l'acte solemne de recepció pública (Camps 1910: 273).

En relació amb el museu de la RACAB, també anomenat Gabinet d'Història Natural, Salvaña va fer-hi diverses donacions: el 1878, una col·lecció de plantes criptògames; el 1882, més de 400 fòssils i més de 400 plantes medicinals, i el 1895, una caixa amb més de cent espècies de mol·luscs. Així mateix, el 1883 va aconseguir una donació d'insectes de Catalunya per part de Miquel Cuní. La seva relació amb el Gabinet va esdevenir més estreta a partir de 1881, quan va començar a catalogar-ne els invertebrats, i fou nomenat un any més tard encarregat del Museu per al bienni 1882-84. Quant a la biblioteca, va fer-hi donació de diversos llibres, així com de les seves pròpies publicacions.³⁶

Salvaña va llegir en actes organitzats per la RACAB diversos treballs, tots o gairebé tots posteriorment publicats: una nota sobre dos mol·luscs cefalidis de Catalunya (1879); la *Reseña de los*

trabajos literarios del curso anterior (1879); *Introducción a la fauna malacológica de Vallvidrera* (1883); *Recuerdos botánicos de Igualada* (1885); *Moluscos nuevos de la Península Ibérica* (1886), en el qual assegurava haver-ne descobert sis espècies noves de Catalunya i dues més de València,³⁷ i una notícia de la troballa d'un nou mol·lusc de la comarca d'Olot (1888). Finalment, el 1892, durant l'acte en memòria de dos membres de l'entitat traspassats, va llegir un treball sobre Fructuós Plans i Pujol. La premsa de l'època informa que «Los trabajos de los señores Trémol y Salvaña fueron aplaudidos por el numeroso y distinguidísimo concurso que con placer los había escuchado».³⁸

Va formar part de diverses entitats relacionades amb les ciències naturals. A més de la RACAB, va ser corresponsal de les societats entomològiques de Brussel·les, Sant Petersburg i Stettin, i els darrers anys fou soci protector de la Institució Catalana d'Història Natural. Josep Maluquer escriu que «no hi havia en els anys 1880 a 1895 savi d'anomenada a Europa al qui no estés ab correspondencia».³⁹ També va ser corresponsal de la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida i, en un altre àmbit, fou cavaller de l'Orde Civil de Beneficència i comanador de la Real Orden de Isabel la Católica.

A nivell local, va ser soci acadèmic de la Sociedad Mataronesa de Amigos de la Instrucción, precursora de l'Ateneu Mataroní, una entitat que pretenia donar la instrucció més primària a les classes populars, així com la il·lustració i l'ensenyament recíproc entre els socis. Amb el nom d'acadèmies o sessions literàries, es feien reunions on els socis llegien les seves poesies, exposaven tesis científiques o donaven conferències (Martí 1991: 95-109).⁴⁰

Salvaña estava preocupat per la precària situació de l'ensenyament industrial. Proposava, mentre no s'assentessin les bases d'aquest ensenyament, la protecció per part del govern d'acadèmies, ateneus, instituts i societats d'emulació i foment, corporacions d'instrucció de classes obreres, museus, publicacions tècniques, periòdics i revistes d'aplicació.⁴¹ Es tracta, per tant, de les institucions amb les quals el mataroní col·laborava.

L'any 1889 va ser nomenat soci corresponent de l'Associació Artístich-arqueològica Mataronesa, dos mesos després de la seva fundació (Cerdà 2011: 17). En aquest moment ja feia anys que residia a Barcelona, però sembla que no va perdre mai el contacte amb la seva ciutat natal.

PUBLICACIONES DE JOAQUIM MARIÀ SALVAÑA

A continuació, relacionem els llibres i articles més importants que va publicar sobre ciències naturals i farmàcia.⁴²

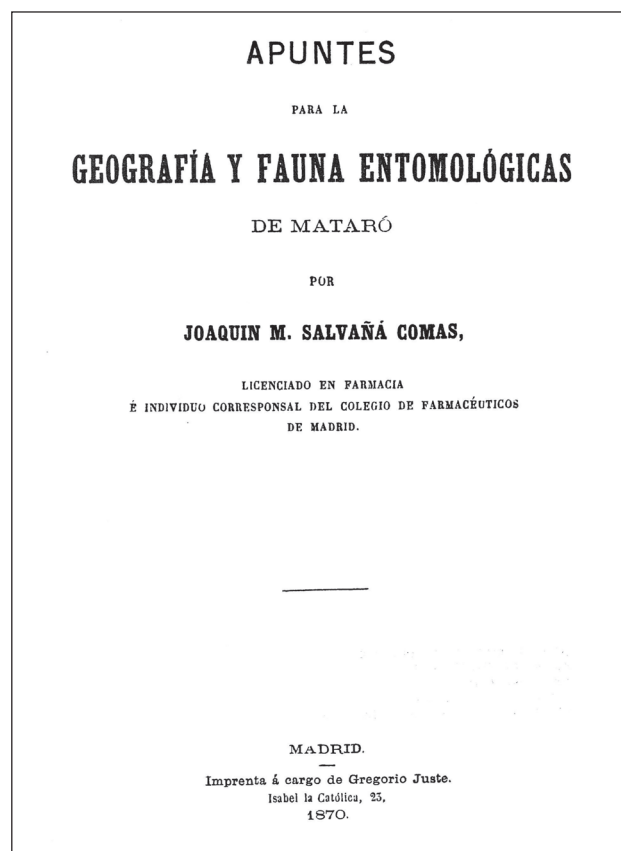
- «Catálogo dispuesto por el sistema natural de clasificación, de las especies vegetales que se crían ó cultivan en el partido judicial de Mataró», dins *Catálogo general de las plantas que se crían en los diferentes partidos de España. El Droguero Farmacéutico*, vol. I, nota III. Valladolid: Impremta de F. M. Perillan, 1858, p. 25-35.

- *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró*. Madrid: Impremta de Gregorio Juste, 1870, 44 p.

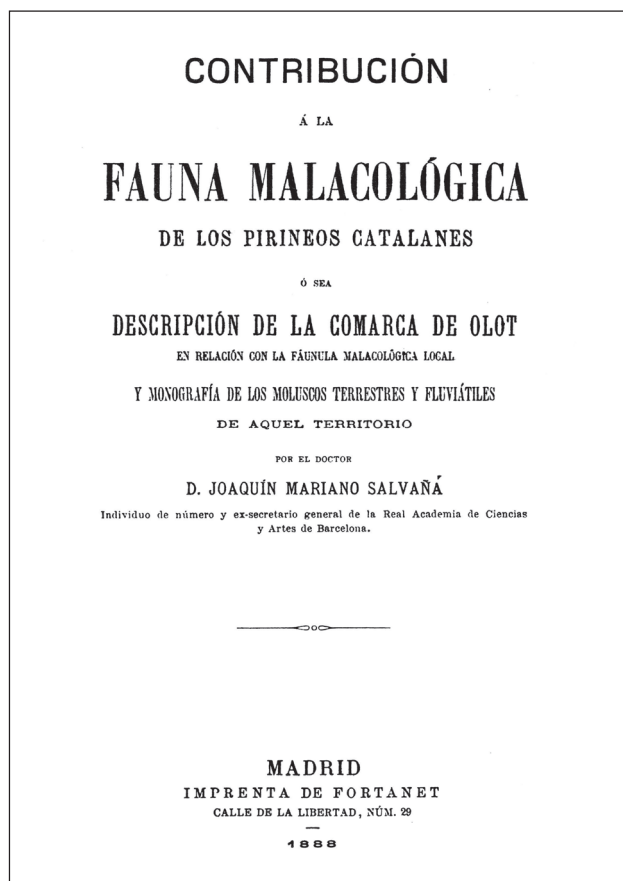
- «Relación entre los conocimientos é investigaciones histórico naturales y las necesidades humanas».⁴³

- «La Farmacología natural y la materia farmacéutica», *Boletín del Colegio de Farmacéuticos de Barcelona*, I, 1877, p. 179-182.

- *Panorama zoológico. I - El hombre. II - Los mamíferos, 1ª parte. III - Los mamíferos, 2ª*

Portada dels *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* (1870).

Portada del llibre *Contribución a la fauna malacológica de los Pirineos catalanes* (1888)

parte. IV – Las aves. V – Los reptiles y los peces. VI – Los insectos. VII – Crustáceos, gusanos, moluscos y zoófito, dins *Enciclopedia para la juventud*. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos editores, 1877-1883, 68 p.

- «Moluscos testáceos de la fauna española: adición y corrección al “Catálogo iconográfico y descriptivo de los moluscos de España, Portugal é Islas Baleares” del Dr. D. Joaquín González Hidalgo», dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, 2a època, vol. 1, 1881, p. 153-159.

- «Introducción a la fauna malacológica de Vallvidrera y Catálogo razonado de los moluscos testáceos terrestres y fluviátiles del territorio. Memoria leída a la Real Academia de Ciencias naturales y Artes de Barcelona, en sesión del 24 de enero de 1883», dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, 2a època, vol. 1, 1883, p. 375-433.

- *Zoografía del género «Hélix», o sea de los caracoles y farmacología de las especies medicinales y alimenticias*. Barcelona: Tipografía de Francisco Bertrán, 1884, 48 p.

- «Recuerdos botánicos de Igualada y flora aqualatense póstuma de D. José Bausili y Salamanca: memoria leída en sesión celebrada el día 30 de junio de 1885», dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, 2a època, vol. 2, 1885, p. 59-88.

- *Estudio de M. Pablo Fagot sobre los hélices xerofilianos del grupo Barcinonensiana*. Barcelona: Imp. dels successors de N. Ramírez y C^a, 1886, 8 p.⁴⁴

- *Moluscos nuevos de España*. Barcelona: Publicaciones de la Crónica Científica, 1887, 6 p.

- *Contribución a la fauna malacológica de los Pirineos catalanes, ó sea, descripción de la comarca de Olot en relación con la faúmula malacológica local y monografía de los moluscos terrestres y fluviátiles de aquel territorio*. Madrid: Imprenta de Fontanet, 1888, 58 p.

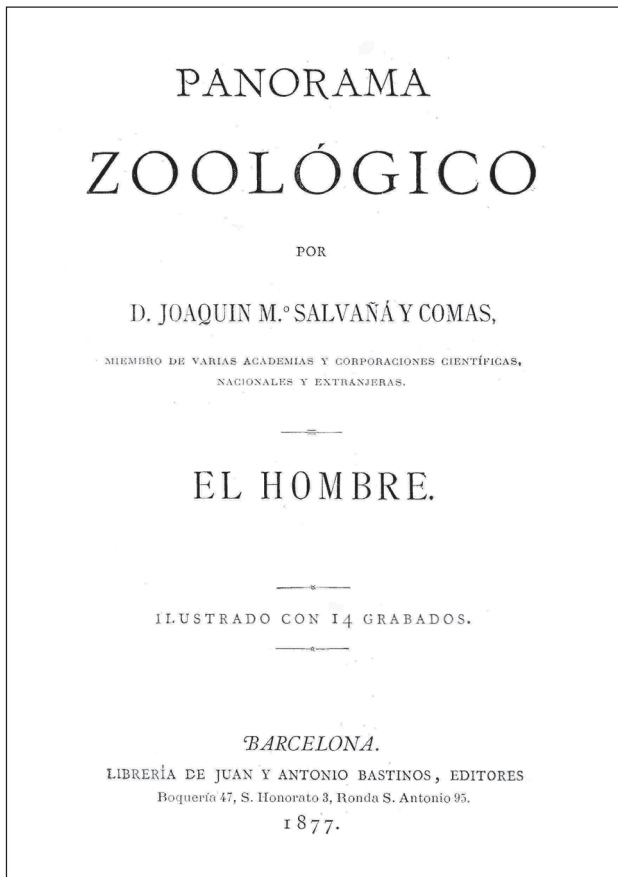
- *Catálogo de moluscos marinos, terrestres y de agua dulce de Mataró*. Barcelona: Imprenta de J. Balmas, 1889, 25 p.

- «Flora y fauna de Mataró y su zona», dins Antoni Franquesa i Sivilla, *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona: Tipografía de J. Balmas, 1889, p. 109-194.

- *Elogio fúnebre del Dr. D. Fructuoso Plans y Pujol: catedrático de farmacia de esta Universidad literaria e individuo de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Leído en Junta general de dicha Corporación el día 15 de mayo de 1892. Apuntes para un estudio biográfico-bibliográfico*. Barcelona: Tipografía de J. Balmas Planas, 1892, 28 p.

També va destacar com a col·laborador del diccionari de farmàcia publicat pel Colegio de Farmacéuticos de Madrid. Va escriure articles breus relacionats amb la farmàcia en diversos periòdics i revistes, com ara *El Restaurador Farmacéutico*,⁴⁵ així com reflexions personals a *El Porvenir de la Industria*. En aquest periòdic va exposar les seves opinions sobre l'ensenyament industrial,⁴⁶ així com comentaris sobre exposicions que es podien veure a Barcelona.⁴⁷ I va publicar una memòria a *El Criterio Médico* (1868) sota el títol *A la Sociedad Hahnemanniana Matritense. Memoria presentada para ingresar en la clase de Socios corresponsales nacionales*.

A més de treballs per a la comunitat científica, Salvaña col·laborà en la difusió de les ciències naturals a través d'una sèrie de llibrets o opuscles dirigits a nens i joves sota el títol genèric de *Panorama zoológico*, que formaven part de

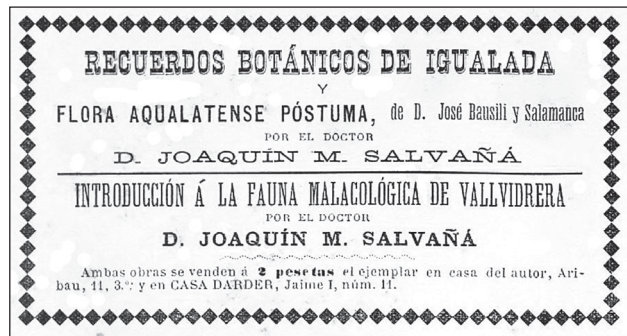
Portada del llibret titulat *El Hombre* (1877). Formava part del *Panorama zoológico*, una publicació divulgativa destinada a nens i joves.

l'esmentada *Enciclopedia para la juventud*. Aparegueren gradualment entre 1877 i 1883 i es podien enquadrar per a fer-ne el llibre complet. L'obra estava il·lustrada amb nombrosos gravats que la feien més atractiva per al jovent.

Finalment, s'ha conservat un llibre manuscrit de 1846, inèdit, que va titular *Botánica Elemental. Curso del Segundo año de Farmacia. Apuntes*. Es tracta d'uns apuntes de quan estudiava a la Universitat, ben ordenats per capítols i amb nombrosos dibuixos a color elaborats pel mateix autor.

La major part de les seves publicacions són posteriors a la dècada de 1870, quan ja patia d'una progressiva ceguesa, però en aquest moment disposava de més temps lliure en haver deixat d'exercir de farmacèutic. De la biografia de Siboni i Bellogin, en deduïm que sovint dictava els seus treballs a una persona que els posava per escrit. També passava revista amb els dits als exemplars de la seva col·lecció de mol·luscs.

A continuació fem uns breus comentaris sobre algunes de les seves publicacions que tracten de Mataró.

Anunci de publicacions de Salvaña al periòdic *El Naturalista*. 30 d'octubre de 1886.

Els *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* (1870) es basa en la descripció de les espècies que va recollir per la zona i que formaven part de la seva col·lecció. El treball inclou dades introductòries sobre flora, climatologia, les aigües i altres aspectes en relació amb els insectes. Com hem comentat, el Colegio de Farmacéuticos de Madrid va premiar aquest estudi amb una medalla honorífica.

En el *Catálogo de moluscos marinos, terrestres y de agua dulce de Mataró* (1889), descriu els exemplars que va recollir, així com els publicats per altres autors. Inclou la zona de Mataró, de la seva comandància marítima i de tot el partit judicial.

La «Flora y fauna de Mataró y su zona» (1889), dins el llibre *Topografía médica de Mataró y su zona*, es va publicar a petició d'Antoni Franquesa. Tot i que no van constituir mai el seu objecte científic, Salvaña hi inclou els vertebrats, que ell mateix va haver de buscar i classificar a causa de la manca d'estudis previs. Es tracta, doncs, d'una altra aportació inèdita del naturalista. Com a dada curiosa, cita la presència del llop (*Canis lupus*) i diu que, encara que molt escàs, «de tarde en tarde baja hasta la marina». A diferència d'avui dia, el senglar es veia rars vegades, i el porc domèstic més freqüent era de pèl negre amb una espècie de gibositat a la part mitjana del cos.

COL·LECCIONS I COL·LABORACIÓ EN EXPOSICIONS

Salvaña va reunir una col·lecció de més de 3.000 insectes que procedien dels voltants de Mataró, dels quals en va classificar 1.613. En recollí una bona part als indrets on abundaven a mitjan segle XIX, com ara la claveguera al descobert que passava pel costat de la ciutat i conduïa les aigües brutes al mar. En aquest lloc, hi proliferaven els insectes perquè hi havia una

frondosa vegetació i la gent hi llençava animals domèstics morts, residus de cuines i altres restes orgàniques. També obtenia les mostres dels indrets de platja on s'abocava runa d'edificis, dels canals de rec i de fondalades on s'acumulaven les aigües de la pluja i dels canals (Salvaña 1870).

Quant a malacologia, va formar una col·lecció de mol·luscs terrestres, fluvials i marins. També col·leccionà plantes i fòssils, tot i que aquests no van constituir mai el seu principal interès científic.

Una part de les col·leccions es mostrà al públic durant la primera exposició agrícola i industrial de Mataró, que va tenir lloc durant els dies de festa major de 1865 en un local de l'Escola Pia.⁴⁸ La mostra, que exhibia sobretot teixits i peces de roba, comptà amb molts col·laboradors i tingué una bona acollida. Salvaña cedí, per a la secció d'indústria, una col·lecció de mil espècies d'insectes del país classificats en caixes, disset xarops medicinals, esperit de nitro per a la medicina i les arts, amoníac pur, èter, citrat de magnèsia soluble i aigua de tarongina triple. Per a l'apartat d'agricultura, va cedir un *Catálogo de las plantas que se crían y cultivan en Mataró y su partido*.⁴⁹

Salvaña es queixava de la falta de museus d'història natural i proposava suplir aquesta

m mancança amb l'organització d'exposicions de productes naturals.⁵⁰ Havia fet una proposta a la RACAB per tal que l'entitat cedís part del material que posseïa per a la creació del Museu Provincial.⁵¹ Va acabar donant les seves col·leccions a diversos centres. Lliurà a la RACAB una col·lecció de plantes criptògrames (1878), uns 400 fòssils, gairebé tots procedents de Catalunya; més de 400 plantes medicinals de Catalunya (1882) i una caixa amb més de cent mol·luscs (1895).⁵² Així mateix, l'any 1893 va donar dues caixes amb exemplars d'història natural al col·legi de segon ensenyament de Ripoll.⁵³

Joaquim Marià va posseir la documentació i l'herbolari del segle XVIII del farmacèutic d'Igualada Josep Bausili, que li va servir de base per escriure els *Recuerdos Botánicos de Igualada*. El mataroní era conscient del valor dels documents i estava preocupat pel destí final d'aquest llegat científic (Siboni / Bellogin 1888: 729-730).

ACTUACIONS PER MILLORAR LA SANITAT

Salvaña es preocupà per la millora de les condicions sanitàries de la seva època. Les deficiències en higiene i la consciència de la seva relació amb les malalties que provocaven una elevada mortaldat obligaven les autoritats i els científics a esmerçar-hi el seu esforç. Potser hi va influir l'epidèmia de còlera que assolà Mataró el 1854 o la mateixa mort l'any següent de la seva única filla als 21 mesos. En relació amb l'epidèmia esmentada, fou premiat amb la creu de Beneficència per mèrits en època del còlera, però desconeixem quina va ser la seva actuació al respecte.

L'any 1865 va proposar a l'Ajuntament de Mataró formar part de les comissions que informaven de les condicions sanitàries de certs establiments, de l'activitat de les indústries i d'altres mesures preventives de les malalties.⁵⁴ Va incloure consells d'higiene i salut a les seves publicacions, sobretot en el llibret del *Panorama zoológico* dedicat a l'home. En els «breves consejos para conservar la salud y llegar á una edad adelantada», adverteix de les morts prematures que pot causar

Conquilles de la col·lecció de Salvaña conservades al Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

la falta d'higiene. Recomana fer exercici amb moderació: «Los paseos y caminatas, los saltos, las carreras, la gimnasia, la equitación, la esgrima, la natación, la barra, los patines y los velocípedos; los juegos de aro, bolos, gavián, pelota, trompo, escondite y otros; el arrastre de carretones, el levantar pesas, las manipulaciones que sirven para desplegar las fuerzas...» (Salvaña 1877: 54-55).

Respecte a la higiene personal, recomana rentar la cara i el coll diverses vegades amb aigua a temperatura ordinària, i «jabonarse las manos siempre que se hayan ensuciado o se tocaren cosas inmundas ó peligrosas»; pentinar-se, glopejar aigua al matí i després de menjar, rentar-se sovint peus, orelles i parts del cos que segreguen humors. Considera higiènic prendre banys i, en acabar, suggereix fer exercicis corporals per millorar la sensació de benestar. Recomana evitar sorolls penetrants i «sacudidas producidas por cercanos disparos de cañón, barrenos, etc.». Quant al menjar, aconsella que no sigui ni més ni menys del necessari i considera l'aigua com la més natural de les begudes (Salvaña 1877: 58-60).

LA JUNTA TÈCNICA DEL MUSEU DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA

Després de l'Exposició Universal de 1888, l'Ajuntament de Barcelona creà una comissió municipal de biblioteques, museus i exposicions artístiques, que el 1893 s'encarregaria del Museu Martorell. Es va considerar convenient incorporar-hi personal tècnic extraconsistorial a través de la creació de la Junta tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic, de la qual formaria part Salvaña, que va celebrar la primera sessió el 21 de desembre del mateix any.

La Junta va elaborar un pla per millorar i reorganitzar els serveis, proposà la creació de museus i parcs per donar a conèixer la flora i la fauna catalanobaleària. L'Ajuntament publicà l'informe el 1899, però les iniciatives restaren a l'espera de millors temps per la manca de pressupost per al Museu de Ciències Naturals.

El 13 de juliol de 1892, una comissió de la Junta integrada per Canuda, Thos i Codina, Tremols, Salvaña, Mir i Navarro, Darder, Pirozzini i el conseller Fàbregas va acordar, després de visitar-la, adquirir la col·lecció zoològica de Martí Codolar. El motiu era que els animals estaven aclimatats per haver nascut aquí i la manutenció es considerava relativament poc costosa.⁵⁵ Aquesta

col·lecció va esdevenir l'embrió del Museu Zoològic de Barcelona, ubicat al Parc de la Ciutadella i inaugurat el mateix any.

L'HERÈNCIA DELS PARES

Després de la mort de la seva mare, Joaquim Marià i la seva germana Adela van rebre en herència el seu dot: 1.468 pessetes, que es van repartir a parts iguals, una còmoda i vestits.⁵⁶

El seu pare va morir el 1877. Joaquim Marià era un dels marmessors del testament i dipositari i administrador dels seus béns. Va rebre en herència la farmàcia de Mataró, una part del mobiliari de la casa, l'aparador amb una marededeu i els seus ornaments, el retrat a l'oli del seu pare, tres cinquenes parts de les robes, tres cinquenes parts de les joies i vaixel·la de plata, els canelobres i les esmocadores de plata i el sobrellit de damasc. Quant a habitatges, li va correspondre la casa núm. 34 del carrer de Santa Teresa i la núm. 24 del carrer de Beat Oriol, ambdues a Mataró. El seu pare també li va cedir els havers que li devia l'Estat com a jubilat d'Hisenda, és a dir, del temps que havia servit a l'exèrcit.⁵⁷

MALALTIA, TRASLLAT A BARCELONA I TESTAMENT

Joaquim Marià patia, com hem comentat, una progressiva pèrdua de visió que no li permeté continuar la recerca científica i motivà la venda de la farmàcia. N'estava afectat des d'abans de 1869, i l'any 1888 ja gairebé no hi veia.⁵⁸

L'any 1872 va fer testament. Nomenà hereva universal la seva esposa en el cas que fos viva; altrament, deixaria a la seva germana Adela 1.000 pessetes, al seu nebot i afillat 500 pessetes i als criats que hi hagués a la casa 500 pessetes més. Llegà a la seva neboda política Amèlia Giberga i Galí 500 pessetes. De la resta de béns mobles i immobles feu hereva Margarida Giberga i Galí i la seva neboda Anna Farràs i Salvaña.⁵⁹

Va comunicar per escrit al Colegio de Farmacéuticos de Madrid que havia deixat d'exercir la professió i s'havia traslladat a Barcelona, escrit que la institució va llegir en l'acte públic de sessió ordinària de 21 de gener de 1874.⁶⁰ Un any i mig més tard, va comunicar a la RACAB aquest trasllat.⁶¹ El lloc escollit era un pis al començament del carrer Aribau, al costat de l'edifici nou de la Universitat, inaugurat un any abans, i relativament

a prop de la RACAB, que freqüentaria en ocupar-hi càrrecs i realitzar-hi diverses activitats.⁶² El pis s'ubicava al començament mateix de l'Eixample, el nou destí de la gent benestant després del recent enderroc de les muralles, una nova àrea de carrers amples, més saludable i menys massificada.

El 1893 va demanar a la RACAB que el declaressin membre exempt a causa de la seva avançada edat, el seu delicat estat de salut i la falta de visió, que li impediend prendre part activa en els treballs de l'Acadèmia.⁶³

Joaquim Marià va morir a Barcelona el 26 de febrer de 1902 d'una angina de pit.⁶⁴ En un acte d'humilitat, quan pressentia que se li acostava la darrera hora, va fer desaparèixer tot el que quedava com a record de la seva personalitat científica amb la voluntat d'evitar que el món ho considerés una mostra d'orgull o d'ambició de glòria.⁶⁵ Segons l'esquela, les misses es van celebrar el 18 de març, de 8 a 12 h, a l'església parroquial dels Àngels de Barcelona.⁶⁶

La RACAB, en sessió ordinària de 27 de febrer, va fer constar en acta el sentiment de la Corporació per la defunció i Josep Maluquer en va donar la notícia i va aportar unes breus dades biogràfiques del difunt.⁶⁷ La Institució Catalana d'Història Natural, en acte d'1 de març, feu constar per unanimitat el sentiment per la seva pèrdua i acordà oficiar-ho a la família.⁶⁸ Altres institucions també li dedicaren un record.⁶⁹

Uns anys més tard, la RACAB li va retre un homenatge pòstum en una sessió pública dedicada a tres finats. En referència a Salvaña, parlaren de les seves notes i publicacions sobre mol·luscs, plantes i insectes, dels donatius que havia fet al Museu de l'Acadèmia, dels càrrecs que hi ocupà i del seu zel en pro de la corporació (Camps 1910: 276-281).

DANIEL DAVÍ I SALVANYÀ

NOTES

1.- *Real Academia de Ciencias y Artes. Año Académico de 1914 a 1915. Nómina del personal académico*. Barcelona, s. d., p. 113-117.

2.- Lluís Filbà, *Joaquim Marià Salvaña i Comas (Mataró 1828, Barcelona 1902)*, en línia: <<http://www.dslc-ichn.cat/joaquim-maria-salvana>> (consulta: 20 de febrer de 2020).

3.- Agraeixo a Lluís Filbà la informació que m'ha facilitat, en especial sobre la documentació conservada a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i diversos anuncis a la premsa de l'època. Les converses que hem mantingut m'han aclarit alguns aspectes de la seva biografia.

4.- Com comentem més endavant, actualment es considera que l'espècie que Salvaña publicà com a nova es tracta en realitat del *Meloe cicatricosus*, descrit amb anterioritat.

5.- Segons el llibre de baptismes de la parròquia de Santa Maria de Mataró conservat al Museu Arxiu de Santa Maria (MASMM). Tanmateix, algunes biografies, sense citar la font d'informació, esmenten que va néixer el dia 21.

6.- MASMM. Llibre de Baptismes 29. 1827-1831, fol. 50r.

7.- *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias* (Madrid), 21 d'octubre de 1877.

8.- La referència a aquestes assignatures fora de la llicenciatura les trobem a Siboni / Bellogin 1888: 722.

9.- «Universidad de Barcelona. Matrícula para el quinto año de Farmacia. Curso de 1847 a 1848». Arxiu de la Universitat de Barcelona.

10.- *Diari Català polítich y literari*, any I, núm. 24, 27 de maig de 1879; *La Vanguardia*, 10 de juliol de 1883.

11.- El casament tingué lloc a Mataró entre els dies 1 i 5 de desembre de 1852. El trobem registrat a la llibreta d'esborranys però no al llibre definitiu de matrimonis. No en consta la data exacta, però es troba entre els registres d'aquests dos dies. MASMM, 16è *Borrador de Matrimonios, óbitos y otras notas de junio de 1849 a junio de 1854*.

12.- La filla va néixer el 28 d'octubre de 1853 (MASMM. Llibre de Baptismes 1851-1856, fol. 98v). Morí el 10 d'agost de 1855 d'«una gàstrica» (MASMM, Llibre d'Òbits 10, 1852-1858, fol. 172r).

13.- Segons els anys que hem consultat a l'Arxiu Comarcal del Maresme (ACM). Contribucions industrials i de comerç de 1852, 1854, 1859, 1861 i 1862.

14.- «Estudios sobre el extracto del *Fucus vesiculosus*», dins la secció científica del diari *El Restaurador Farmacéutico. Periódico oficial de la Sociedad Farmacéutica de Socorros Mutuos, del Colegio de Farmacéuticos de Madrid y de la Asociación Filantrópica Farmacéutica* (Madrid), any XIX, núm. 20, 17 de maig de 1863, p. 78.

15.- *La Reforma Médica. Periódico oficial de la Academia Homeopática Española* (Madrid), any IV, núm. 58, 30 d'abril de 1868.

16.- Els anuncis són nombrosos. Tan sols en citem alguns dels que hem localitzat.

17.- Núm. 50, de 28 de setembre de 1866, p. 1169.

18.- Anunci a *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias*, any XXIV, núm. 5608, 7 d'abril de 1873.

- 19.- Anunci a *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias*, any XXIII, núm. 5261, 22 d'abril de 1872, p. 4.
- 10.- Anunci a *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias*, any XXXII, núm. 8626, 3 de novembre de 1881, p. 3. També consta que es venia a la farmàcia de Salvaña a *La Correspondencia de España*, núm. 8626, de 3 de novembre de 1883.
- 21.- Anunci al *Diario de Barcelona*, núm. 283, 10 d'octubre de 1851. Un anunci publicat per la Farmàcia Sant Agustí del carrer Hospital de Barcelona es queixava de dues farmàcies, entre elles la de Salvaña, per vendre aquestes píndoles de Fray Simón modificades. El producte original es feia a través d'una fórmula elaborada a partir de les anotacions del frare que només Josep Tera, de la farmàcia de Sant Agustí, posseïa (*El Àncora*, núm. 654, 16 d'octubre de 1851, p. 255-256, i núm. 655, 17 d'octubre de 1851, p. 271-272).
- 22.- Anuncis a *El Clamor Público* de Madrid entre l'octubre de 1851 i gener de 1852. Anuncis a *El Àncora*, de Barcelona, núm. 803, de 13 de març de 1852, p. 1172, i núm. 775, de 14 de febrer de 1852, p. 709; i a *La Época*, any IV, núm. 933, de 5 de març de 1852.
- 23.- Anuncis a *El Clamor Público*, núm. 2278, de 7 de desembre de 1851; núm. 2281, d'11 de desembre de 1851; núm. 2290, de 21 de desembre de 1851; núm. 2314, de 18 de gener de 1852, i núm. 2355, de 4 de març de 1852. També a *El Herald*, 3 d'abril de 1852, i a *La Época*, any IV, núm. 958, de 3 d'abril de 1852, i núm. 946, de 20 de març de 1852.
- 24.- Anunci a *El Clamor Público*, núm. 2792, de 25 d'agost de 1853.
- 25.- Anunci a *El Imparcial*, de Madrid, any VII, núm. 2152, de 17 de maig de 1873.
- 26.- Anuncis a *La Esperanza*, núm. 3353, de 24 de setembre de 1855, i núm. 3369, de 12 d'octubre de 1855; a *La Época*, núm. 2003, de 25 de setembre de 1855, i núm. 2015, de 9 d'octubre de 1855; a *El Occidente*, de 10 de maig de 1856, i a *La Discusión*, any I, núm. 181, de 2 d'octubre de 1856. També s'anunciava a *El Clamor Público* entre els anys 1855 i 1857.
- 27.- Apareix en diversos anuncis publicats al periòdic *Crònica Mataronesa* de 1869.
- 28.- *El Restaurador Farmacèutic*, any XXVIII, núm. 8, de 25 de febrer de 1872. També a *La Farmacia Española*, any IV, núm. 18, de 2 de maig de 1872, p. 240.
- 29.- *Acta de la sesión pública inaugural que la Academia de medicina y cirugía de Barcelona celebró el día 10 de Febrero de 1873*. Barcelona, 1873. A la p. 45 apareix dins la llista de corresponals.
- 30.- ACM. Notari Jeroni Recoder Puig. *Protocolo*, any 1879, núm. 84, fol. 347r-348r. Mataró, 12 d'abril de 1879.
- 31.- L'any 1872, el 17,08 % dels socis eren farmacèutics. L'interès majoritari dels farmacèutics era la botànica perquè tenia aplicacions directes a la seva matèria, però també es van ocupar de la zoologia i la geologia.
- 32.- Un treball sobre coleòpters fa una valoració crítica de les aportacions en l'àmbit naturalista de Salvaña. Si bé els autors reconeixen que la publicació *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* té el mèrit de ser una de les primeres descripcions d'una regió ibèrica concreta sobre aquest gènere, consideren que les identificacions eren poc precises i en molts casos errònies (García-París / Ruiz 2005: 236).
- 33.- Les dues espècies noves que Salvaña proposa, *Meloe iluronensis* i *Meloe ineditus*, van ser considerades per autors posteriors com a sinònims de *Meloe cicatricosus*. Salvaña coneixia l'espècie *M. cicatricosus* de Leach, sobre la qual afirmava que s'assemblava al *M. ineditus*, però definia aquest com a nova espècie atesa la seva mida reduïda.
- 34.- Arxiu de la RACAB. Carta datada a Barcelona el 2 de juliol de 1875, on Salvaña comunica al president de l'entitat el seu trasllat de domicili a la capital i demana ocupar una de les vacants d'acadèmic numerari.
- 35.- Segons els butlletins de la RACAB de diversos anys.
- 36.- Imprès manuscrit conservat a la RACAB titulat: *Antecedentes de los Sres. Académicos para la historia de la Corporación. Sr. D. Joaquín Mariano Salvaña*, 5 p.
- 37.- *La Vanguardia*, 14 d'abril de 1892.
- 38.- *La Vanguardia*, 17 de maig de 1892.
- 39.- *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1902, p. 41-42.
- 40.- En una llista de 10 de setembre de 1856 es detallen els socis acadèmics de l'entitat.
- 41.- *El Porvenir de la Industria* (referències detallades més endavant). Esmentat a Lusa (1994: 61-80).
- 42.- Hi ha més publicacions de les que relacionem, sobretot petits articles en periòdics de difícil accés, algun dels quals hem esmentat. Així mateix, Elias de Molins (1895), fa referència a un fulletó de Salvaña, del qual no hem pogut trobar cap exemplar, titulat: *El hombre en los conceptos, físico, moral, intelectual, histórico y social, ó sea fisiología humana*. Barcelona: Bastinos editores.
- 43.- És el treball que llegí Salvaña el 2 de febrer de 1876 a l'acte de presa de possessió com a acadèmic numerari de la RACAB (Bofill 1903: 162; De Camps 1910: 276). A l'arxiu de la RACAB (caixa 26 / H. Natural) hi ha una còpia manuscrita d'aquest discurs, de 27 pàgines. Al mateix arxiu, dins l'expedient de Joaquim M. Salvaña, hi ha un full on es diu que se'n va publicar un extracte al *Restaurador Farmacèutic*, t. 32, 1876.
- 44.- Aquest article reproduceix un treball de Fagot, amb una introducció i notes de Salvaña. També es va publicar a la revista *El Naturalista*, de Barcelona, el 30 d'octubre de 1886, p. 121-123.
- 45.- Per exemple, l'article citat d'«Análisis de unas aguas...». A «Reflexiones filosófico-naturales sobre el estudio del hombre» (*El Restaurador Farmacèutic*, 20 de maig de 1853), fa una defensa de la facultat de la raó, privativa de l'ésser humà, per suggerir la seva segregació del regne animal i elevar-lo al rang de «regne hominal», que seria exclusiu de l'home. Siboni i Bellogin (1888: 728) esmenten altres revistes i periòdics farmacèutics on va publicar articles.
- 46.- «Enseñanza Industrial» I, núm. 60, 26 de maig de 1876, p. 389-390; «Enseñanza Industrial» II, núm. 62, 9 de juny de 1876, p. 433-434; «Enseñanza Industrial» III, núm. 64, 23 de juny de 1876, p. 469-470; «Enseñanza Industrial» IV, núm. 69, 28 de juliol de 1876, p. 569-570; «Enseñanza Industrial» V, núm. 74, 1 de setembre de 1876, p. 669-670; tots a *El Porvenir de la Industria*, de Barcelona.

- 47.- «El adelanto de conocimientos en productos naturales, es el adelanto de la industria», *El Porvenir de la Industria* (Barcelona), any I, núm. 24, 17 de setembre de 1875, p. 393-394. «El Museo Hartkopff de París y Estocolmo», en dues entregues els dies 11 i 26 de juny de 1875, núm. 10 i 12 d'*El Porvenir de la Industria*, p. 145-146 i 177-178.
- 48.- Per tal de fer-nos una idea del contingut general de l'exposició, val a dir que la major part d'objectes eren teixits, gènere de punt i altres peces de roba. També hi havia objectes de pell i cuir, cistells de vímet, sedassos, espartenyas, dibuixos fets per alumnes de les Escoles Pies, fotografies, maquinària, objectes de ferro (com baranes de balcons i panys), objectes de llautó, objectes de fusta per a la navegació, gàbies d'ocells, animals dissecats del Col·legi Valldemia, ceràmica, aiguardents, sabons, etc.
- 49.- *Revista Mataronesa. Semanario de intereses locales*, any II, núm. 38, 30 de juliol de 1865, i núm. 40, 10 d'agost de 1865.
- 50.- «El Museo Hartkopff de París y Estocolmo» II, *El Porvenir de la Industria*, any I, núm. 12, 26 de juny de 1875, p. 178.
- 51.- Arxiu de la RACAB. *Dictamen acerca de varias proposiciones, del Sr. Salvaña, relativas a la eleccion de academicos, trabajos de los elegidos, apertura de un registro, en cada seccion, de los individuos de este*, 24 de febrer de 1877.
- 52.- *Real Academia de Ciencias y Artes. Año Académico de 1914 a 1915. Nómina del personal académico*. Barcelona, s. d., p. 113-117. Les col·leccions de la Reial Acadèmia foren cedides posteriorment al Museu de Ciències Naturals de Barcelona.
- 53.- Arxiu Comarcal de Ripoll. Cartes de Reguer. Barcelona, 31 de desembre de 1893.
- 54.- ACM. Acords municipals. Actes de sessions, fol. 135.
- 55.- *La Vanguardia*, 14 d'abril de 1892.
- 56.- ACM. Notari Manuel Serra Xifra, fol. 227-228. Mataró, 17 de maig de 1871.
- 57.- AHPB. Notari Marià Thomàs i Taxonera, fol. 1049r – 1058v. Barcelona, 5 d'agost de 1876.
- 58.- *La Dinastía* (Barcelona), núm. 4226, 14 de desembre de 1891.
- 59.- ACM. Fons notarial de Mataró. Notari Manuel Serra Xifra, fol. 365-366. Mataró, 15 de desembre de 1872.
- 60.- *Semanario Farmacéutico* (Madrid), any II, núm. 23, 8 de març de 1874, p. 181.
- 61.- *Real Academia de Ciencias y Artes. Año Académico de 1914 a 1915. Nómina del personal académico*. Barcelona, s. d., p. 113-117.
- 62.- El número i pis varien segons els anys i les fonts consultades. El 1884 consta que vivia al carrer Aribau, 11, 3r (contraportada de *Zoografía del género «Helix»*); el 1893 (carta de donació d'una col·lecció a Ripoll, citada) i a la seva targeta de visita conservada a la RACAB, als núm. 5 i 7 del mateix carrer, 3r 1a; i al moment de la seva defunció (1902), als núm. 5 i 7, 2n 1a (registre de defuncions de Barcelona i a l'esquela, aquesta sense citar la porta).
- 63.- Arxiu de la RACAB. Expedient de Joaquim Marià Salvaña. Carta de Salvaña al president de l'entitat, datada el 25 de maig de 1893.
- 64.- Registre de defuncions de Barcelona, 1901-1903. El llibre esmenta el núm. 5-7, 2n del carrer Aribau.
- 65.- *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1902, p. 41-42.
- 66.- Arxiu de la RACAB. Expedient de Joaquim Marià Salvaña. Esquela en un sobre dirigit a la Reial Acadèmia, amb data de 12 de març de 1902.
- 67.- *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3ª època, vol. II, núm. 3, abril 1902, p. 103.
- 68.- *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1902, p. 41-42.
- 69.- Per exemple, La Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, al seu butlletí de 1902 editat a Saragossa, p. 59. Així mateix, la publicació *La Ilustración Española y Americana*, el 8 de gener de 1903, p. 21, es va fer ressò de la seva defunció en una llista d'«hombres de ciencia» morts l'any anterior.

BIBLIOGRAFIA

- ALTABA / TRAVESSET (1985): Cristian R. Altaba / Anna Travesset, «La malacologia als Països Catalans», *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 50, p.155-171.
- BOFILL (1903, gener): Artur Bofill i Poch, «Reseña de los trabajos efectuados y principales hechos ocurridos en la Corporación durante el año académico de 1901 a 1902», *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3a. època, vol. II.
- BOFILL / DE CHIA (1914, any probable de publicació): A. Bofill i Poch / M. de Chia, *Fauna de Catalunya. Fauna malacològica*. Fascicle I. Introducció. Publicacions de l'Institut de Ciències.
- BROS *et al.* (2004): V. Bros / J. Cadevall / E. Hernández / J. Nebot / A. Orozco / F. Uribe, «Inventari i distribució dels mol·luscs a la vall d'Alinyà: informació bàsica per a la conservació i la gestió de l'àrea». J. Germain (Ed.), *Els sistemes naturals de la vall d'Alinyà*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural, p. 343-366.
- CAMPS (1910): Carles de Camps i d'Olzinellas (marquès de Camps), «Necrologías de los doctores D. Francisco de A. Arola, D. Francisco de P. Vidal y D. Joaquín Mº Salvaña», dins *Memorias n. 189. Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Barcelona, p. 273-281.

CERDÀ (2011, gener): Josep A. Cerdà, «Les actes inèdites de l'Associació Artística-Arqueològica Mataronesa». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 99. Mataró, p. 10-19.

GARCÍA-PARÍS / RUIZ (2005): M. García-París / José L. Ruiz, «Bibliografía y registros ibero-baleares de Meloidae (Coleoptera) publicados hasta la aparición del Catálogo sistemático geográfico de los coleópteros observados en la Península Ibérica, Pirineos propiamente dichos y Baleares de J. M. de la Fuente (1933)», *Graellsia*, 61 (2), p. 225-255.

GOMIS (1992): Alberto Gomis Blanco, «Farmacéuticos naturalistas: su aportación al conocimiento de la flora, fauna y GEA españolas entre 1871 y 1900». *Llull*, 15, p. 331-351.

LUSA (1994): Guillermo Lusa Monforte, «Industrialización y educación: los ingenieros industriales (Barcelona, 1851-1886)», dins Enrich, R. et al (ed.): *Técnica i Societat en el Món Contemporani*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, p. 61-80.

MARTÍ (1991): Antoni Martí i Coll, «Una sessió literària a l'Ateneu: Mataró 1861», dins VII *Sessió d'Estudis Mataronis, 12 de maig de 1990. Comunicacions presentades*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 95-109.

MOLINS (1895): Elías de Molins, *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX (apuntes y datos)*. Barcelona: Impremta de Calzada.

PALOMEQUE (1979): Antonio Palomeque Torres, *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley Moyano de 1857*. Barcelona.

SALVAÑA (1852, 10 de setembre): Joaquim M. Salvaña, «Análisis de unas aguas, y de la acción sobre varios carbonatos disueltos, de la tintura alcohólica de Campeche», *El Restaurador Farmacéutico*, any VIII, núm. 25, p. 123.

SALVAÑA (1858, 1 d'octubre): Joaquim M. Salvaña, «Análisis químico-legal de un liquido ocupado en una casa del pueblo de Premio de dalt, partido de Mataró», *El Droguero farmacéutico*, any III, núm. 50. Valladolid, p. 3-4.

SALVAÑA (1859, 1 d'abril): Joaquim M. Salvaña, «Sobre el fósforo amorfo», *El Droguero Farmacéutico*, any IV, núm. 62. Valladolid, p. 51-52.

SALVAÑA (1870): Joaquim M. Salvaña, *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró*. Madrid: Impremta de Gregorio Juste.

SALVAÑA (1877): Joaquim M. Salvaña: *El hombre*. Panorama zoológico, I. Enciclopedia para la juventud. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos editores.

SALVAÑA (1886): Joaquim M. Salvaña, *Estudio de M. Pablo Fagot sobre los Hélices Xerofilianos del grupo Barcinonensiana*. Barcelona.

SALVAÑA (1888): Joaquim M. Salvaña, *Contribución a la fauna malacológica de los Pirineos catalanes, ó sea, descripción de la comarca de Olot en relación con la fauna malacológica local y monografía de los moluscos terrestres y fluviales de aquel territorio*. Madrid.

SALVAÑA (1889): Joaquim M. Salvaña, «Flora y Fauna», dins Antoni Franquesa i Sivilla, *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona, p. 109-192.

SIBONI / BELLOGIN (1888): Luis Siboni / Àngel Bellogin, *Un boticario y varios farmacéuticos. Perfiles y semblanzas profesionales ó siluetas y bocetos del natural de distinguidos farmacéuticos contemporáneos*. Barcelona: Impremta de Pedro Ortega.